

king vormden, dienden evenwel niet alleen een groot deel van hun oogst af te staan maar moesten ook nog andere belastingen in natura opbrengen en waren aan tal van vormen van gedwongen arbeid, herendienst, onderworpen: de dorpen moesten bewaakt worden, wegen, bruggen, dijken, visvijvers en bevoeiingswerken onderhouden en goederen en personen van dorp tot dorp vervoerd; soms moesten bovendien tempels worden gebouwd of dienden mannen op te komen om een leger te vormen. Daarnaast waren er de persoonlijke diensten aan alle gezagdragers, te beginnen met het dorpshoofd: *hij* was vrijgesteld van het tijdrovend bewerken van zijn *sawahs* – dat werk werd verricht door dorpelingen die op gelijke wijze *sawahs* van andere gezagdragers moesten bewerken dan wel andere persoonlijke diensten aan dezen moesten bewijzen, zulks met uitzondering van de zwaarste en vuilste werkzaamheden die overgelaten werden aan slaven en tot dwangarbeid veroordeelde gevangenen. Welke ook de nationaliteit was van het later boven het inheemse gezag geplaatste vreemde gezag (Portugees, Nederlands of Engels), het systeem van afdracht van een groot deel van de rijstooft aan inheemse gezagdragers en van het verrichten van herendiensten bleef gehandhaafd – Daendels gaf er richtlijnen voor uit, o.m. bepalend dat de hoofden van de gewesten, de *boepatis* (of, zoals zij nu heetten: de regenten), dagelijks slechts mochten beschikken over de diensten van honderdzeventig dorpelingen, hun 'stafchefs', de *patih*s (die vaak het eigenlijke bestuurswerk deden), over die van veertig, elk van hun naaste familieleden over die van twintig, enzovoort. Dorpelingen die tot arbeid in staat waren, moesten in die tijd per jaar in successieve perioden in totaal vier tot vijf maanden herendiensten verrichten – die periode was in de Javaanse Hindoe-rijken korter geweest maar met dat al vormden toch ook toen de herendiensten een zware belasting.

Er stond in die oude rijken tegenover dat het vorstelijk gezag vaak zorg droeg voor de bouw van voorraadschuren en de aanleg van primitieve irrigatiewerken en, algemeen gesproken, een zekere waarborg inhield voor maatschappelijke stabiliteit; men vond er ook bescherming in tegen aanslagen of verovering door vreemden. Die stabiliteit ging gepaard met vormen van willekeur maar deze bleef binnen zekere perken. Ambtelijke functies waren niet erfelijk – elke *boepati* en elke *patih* wist dat zijn ambt met al zijn grote voordelen slechts dan door de vorst aan een familielid zou worden overgedragen wanneer de ambtsuitoefening geen aanleiding had gegeven tot menigvuldige klachten. Trouwens, ook de vorst diende zich beperkingen op te leggen: deed hij dat niet, dan bestond het gevaar dat grote groepen onderdanen bescherming bij een